

Grzegorz Zamoyski

Rzeszów

Budżet miasta Rzeszowa w latach 1853–1866

Materiały archiwalne dotyczące budżetów rocznych gminy miasta Rzeszowa zachowały się w zespole *Akta miasta Rzeszowa*. Na ich podstawie można zbadać finansową działalność rzeszowskich władz miejskich u schyłku epoki przedautonomicznej. Warunki ich funkcjonowania w zakresie gospodarki finansowej były ograniczone często zmieniającymi się przepisami, a nadzór nad tą sferą działalności władz miejskich sprawowały urzędy państwowe – cyrkuły, a w okresie późniejszym (1855–1856) przejściowo urzędy powiatowe.

Prezentowane poniżej źródło – *Pogląd na przeszły i obecny stan funduszków gminy królewskiego obwodowego Miasta Rzeszowa skreślony dla nowej rady miejskiej w lutym 1867 roku* ukazało się w 1867 r. w Rzeszowie w drukarni J.A. Pelara, a jego autorami było dwóch urzędników rzeszowskiego magistratu – kasjer miejski Aleksander Dreziński i sekretarz miasta Onufry Oraczewski. Znajduje się ono w rzeszowskim Archiwum Państwowym w zespole *Akta miasta Rzeszowa* pod sygn. 297. W zamyśle autorów miało pomóc nowo wybranej radzie miasta stwierdzić stan budżetu miasta i tym samym ułatwić pracę rzeszowskiemu samorządowi w związku z pierwszymi wyborami samorządowy rozpoczynającej się epoki autonomicznej.

Z pewnością *Pogląd...* jest bardzo ciekawym źródłem do dziejów Rzeszowa w okresie przedautonomicznym.

Słowa kluczowe: Rzeszów, samorząd miejski, gospodarka, Galicja

Badania nad funkcjonowaniem miast galicyjskich w okresie poprzedzającym wprowadzenie autonomii w praktyce nie są prowadzone. Wynika to zapewne ze skromnej bazy źródłowej, braku publikowanych statystyk, trudności w dostępie do źródeł, które przetrwały w archiwach lwowskich. Materiały informujące o działalności ekonomicznej miast galicyjskich również zachowały się w bardzo skromnej postaci. W Archiwum Państwowym w Przemyśle można znaleźć takie informacje, lecz dotyczą one w zasadzie tylko budżetów Przemyśla i Przeworska, zaś w Archiwum Państwowym w Rzeszowie – jedynie miasta Rzeszowa. Należy przy tym pamiętać, że materiały archiwalne na temat tego miasta zostały w znacznej części zniszczone w jego pożarze z 1842 r.

Prawna sytuacja miast galicyjskich w I połowie XIX w.

Po I rozbiorze w granicach Galicji znalazło się ponad 300 osad posiadających za czasów polskich prawa miejskie. Były to w przeważającej części miasta królewskie, prywatnych było niewiele i znajdowały się one głównie we wschodniej części zaboru. Po aneksji tzw. Galicji Zachodniej liczba osad miejskich wzrosła do ponad 400.

Miasta galicyjskie były w większości bardzo ubogie. Ich ludność utrzymywała się z drobnego rzemiosła, handlu ziemiopłodami, z propinacji i rolnictwa. Dochody miejskie były niewielkie i nieraz obdłużone, a przedsiębiorstwa miejskie prosperowały słabo. Po rozbiorze wiele miast podupadło jeszcze bardziej, zwłaszcza te, które na skutek wyprzedaży królewszczyzn przeszły w ręce prywatne. Władze austriackie świadomie dopuszczały do dezurbanizacji mniejszych miast – w latach 1782–1785 Kancelaria Nadworna zalecała bowiem, by władze wybrały na terenie każdego cyrkułu kilka miast godnych poparcia, resztę zaś radzono pozostawić własnemu losowi, ewentualnie nawet poddać pod jurysdykcję dominialną¹.

W czasach józefińskich rozpoczęto przebudowę ustroju miast galicyjskich. Dawny podział na miasta królewskie i prywatne stracił na znaczeniu, wprowadzono bowiem podział miast na trzy klasy. Do I klasy zaliczono tylko Lwów, który jako stolica prowincji otrzymał liczne przywileje, zwłaszcza prawo reprezentacji w Sejmie Stanowym. Do II klasy zaliczono wszystkie miasta cesarskie, to jest takie, które posiadały specjalny przywilej monarszy (wydawany na prośbę mieszczan, upoważniał do wyższej taksy za obywatelstwo miejskie, ale poza tym nie dawał żadnych istotniejszych uprawnień). Do III klasy włączono pozostałe miasta posiadające magistraty – stąd zwane municypalnymi. Podział ten nie naruszał uprawnień właścicieli miast prywatnych. Przeprowadzono jednak generalną weryfikację starych przywilejów miejskich i cechowych, przy czym te, które nie zostały przedłożone do zatwierdzenia, automatycznie traciły moc prawną².

Ludność miejska dzieliła się na obywateli (*Bürger*) oraz mieszkańców (*Bewohner*). Obywatelstwo każdego miasta było dziedziczne. Normy jego nabywania i utraty utrzymały się bez większych zmian od czasów polskich aż do 1847 r., kiedy nastąpiła ich unifikacja. Obywatelstwo miejskie łączyło się z pewnymi przywilejami, zwłaszcza do bezpłatnego lub zniżkowego korzystania z przedsiębiorstw miejskich. Ludzi nieposiadających obywatelstwa, ale

¹ S. Grodziski, *Zabór austriacki 1772–1848* [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981, s. 699.

² Patent cesarski z 16 II 1781 r. (Pilleriana 1781, nr IV, s. 9–11).

stale zamieszkujących w mieście nazywano mieszkańcami. Zaliczano do nich przedstawicieli wolnych zawodów, urzędników, nauczycieli, pracowników najemnych, a także przedmieszczan. Nie posiadali oni przywilejów obywatelskich i opłacali specjalny podatek³.

Cyrkułom podlegały dominia oraz magistraty miejskie. Dominium jako jednostka administracyjna miało się składać w zasadzie ze zwartych kluczy dóbr obejmujących kilka wsi należących do jednego właściciela, który sprawował władzę na tym terenie jako „zwierzchność gruntowa” (*Grundobrigkeit*). W ten sposób w rękach właścicieli jednoczyła się zarówno władza państwowa, jak i zwierzchnictwo nad poddanymi⁴. Podobnie jak na wsi były zorganizowane najniższe szczeble administracyjne w większości miast prywatnych. Tylko nieliczne z miast posiadały własne magistraty (np. Rzeszów), pełniące funkcje zwierzchności gruntowej (*Grundobrigkeit*), pozostałe nazywały się po prostu dominiami, jak i na wsi. Jedyną różnicą w stosunku do wiejskich dominii polegała, jak się zdaje, na tym, że w miastach i miasteczkach prywatnych wcześniej pojawił się fachowy personel dominialny, ze znajomością praktyki administracyjnej i języka niemieckiego. W miastach królewskich wszelkie funkcje administracyjne pełniły z ramienia cyrkułów magistraty oraz wydziały miejskie jako organy kontrolne⁵.

Na czele miasta stał magistrat, który składał się z burmistrza, asesorów (rajców), syndyka i kasjera. W większych miastach burmistrz nosił tytuł prezydenta, a obok kasjera powoływany był kontroler oraz odpowiednio niższy personel urzędniczy. Członków magistratu obywatele wybierali na okres czterech lat; jeżeli jednak urzędnicy dobrze spełniali swoje obowiązki, można im było przedłużyć kadencję bez wyborów. W ten sposób – bądź na drodze zwyczaju, bądź furtki przewidzianej przez ustawę – funkcje te stawały się stopniowo dożywotnie. W razie zwolnienia jakiegoś stanowiska ogłaszano publiczny konkurs. Od wszystkich zgłaszających się wymagano znajomości języka niemieckiego, a kandydaci na burmistrza, syndyka lub rajcy składali w gubernium egzamin *ex utraque linea*, to jest ze znajomości przepisów administracyjnych i prawa sądowego. Ponadto kandydaci obowiązani byli dokonać swych zgłoszeń na cztery tygodnie przed wyborami, ponieważ zwierzchności gruntowe otrzymały *ius excludendi*, czyli mogły skreślać z listy niewygodnych czy niepożądanych kandydatów – podobnie jak władze cyrkułów czy gubernium⁶.

³ S. Grodziski, *Zabór austriacki 1772–1848...*, s. 700.

⁴ Tenże, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław–Kraków 1971, s. 165.

⁵ Tamże, s. 168.

⁶ Tamże, s. 54.

System obioru władz miejskich nie przetrwał długo, gdyż nie był wygodny zarówno dla władz administracyjnych, jak i dla bogatszego mieszczaństwa. Stopniowo zastępowano go więc dożywotnią nominacją, przy czym wyższe stanowiska obsadzało Gubernium lub cyrkuły, natomiast niższe funkcje urzędnicze mogły obsadzać same magistraty. Od tej zasady istniało jednak wiele wyjątków w postaci specjalnych przywilejów cesarskich, jednak zawsze władze administracyjne zachowały dla siebie kontrolę nad obsadą personalną magistratów miejskich.

Obok magistratów istniały w niektórych miastach tzw. wydziały miejskie (*Bürgerliche Wahlausschüsse*), których liczebność wahała się od kilku do kilkudziesięciu członków w zależności od wielkości miasta. Członkowie tych wydziałów pochodzili z wyboru. Wydziały były organami kontrolnymi, zwłaszcza w zakresie gospodarki finansami miejskimi. Niekiedy miały też szersze kompetencje, mianowicie wybierały członków magistratu. W takim jednak wypadku nieodzowny nadzór ze strony władz administracyjnych wyrażał się w tym, że kandydatów na stanowiska w magistracie przedstawiał danemu wydziałowi odpowiedni cyrkuł lub dominium.

Magistratowi podlegały administracja miejska, policja miejscowa, zarząd majątku miejskiego, kontrola obywatelstwa (to jest prowadzenie spisów obywateli miasta), wreszcie sądownictwo. Zakres funkcji administracyjnych magistratów był dość szeroki; należała do niego kontrola handlu miejskiego (zwłaszcza ustalonych godzin otwierania sklepów w dni powszednie i w święta), kontrola miar i wag, a także cen targowych. Ponadto magistrat odpowiadał za utrzymywanie czystości w mieście, dozór budowlany (*Baupolizei*), dozór przeciwpożarowy (*Fueresicherheitspolizei*), prowadzenie ewidencji wszystkich przybyszów. Obowiązki te pokrywały się w znacznej części z funkcjami policyjnymi, które magistraty wykonywały z ramienia i pod kontrolą Dyrekcji Policji.

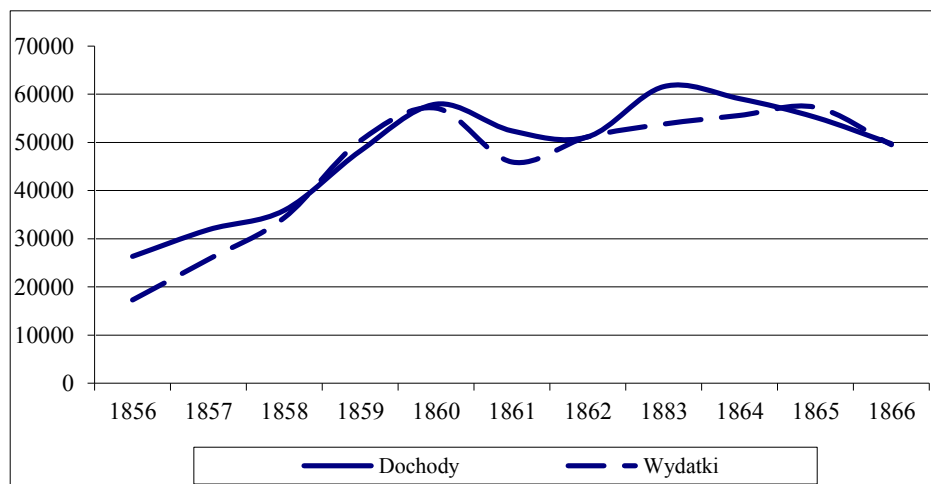
Zarząd majątku miejskiego prowadzony był pod ścisłą i uciążliwą kontrolą cyrkułów, każdy wydatek ponad 25 złr. musiał być przez jego władze zatwierdzany, natomiast wydatki ponad 50 złr. zatwierdzało Gubernium. Realności bądź przedsiębiorstwa miejskie oddawano w dzierżawę na drodze publicznej licytacji dokonywanej pod kontrolą cyrkułu. Skrupowanie w tym zakresie posunęło się tak daleko, że władzom miejskim odebrano nawet swobodę określania opłat za używanie wagi miejskiej. Wprawdzie kontrola cyrkularna miała na celu wykluczenie nadużyć we władzach miejskich, ale sama stwarzała pole do nadużyć na wyższym szczeblu. Ponadto w praktyce dławiała lokalną inicjatywę, nie pozostawiając gospodarce komunalnej żadnej swobody w zakresie inwestycyjnym. Warunki te sprzyjały upowszechnianiu się marazmu i rutyny⁷.

⁷ Tamże, s. 55–56.

Budżet Rzeszowa w latach 1856–1866

Materiały archiwalne dotyczące budżetów rocznych gminy miasta Rzeszowa zachowały się w zespole *Akta miasta Rzeszowa*. Na ich podstawie można zbadać finansową działalność rzeszowskich władz miejskich u schyłku epoki przedautonomicznej. Warunki ich funkcjonowania w zakresie gospodarki finansowej były ograniczone często zmieniającymi się przepisami, a nadzór nad tą sferą działalności władz miejskich sprawowały urzędy państwowe – cyrkule, a w okresie późniejszym (1855–1856) przejściowo urzędy powiatowe. Był to jeden z wielu elementów polityki administracji austriackiej w okresie tzw. rządów Bacha.

W tym okresie Rzeszów pozostawał niewielkim miastem, zamieszkałym w 1857 r. przez 7342 mieszkańców, z czego 1408 osób (19,2%) nie posiadało w nim tzw. prawa swojszczyzny. W mieście mieszkało 18 duchownych, 15 wojskowych zawodowych, 20 artystów i literatów, 10 adwokatów i notariuszy, aż 149 urzędników, 25 osób „sanitarnych”, 154 posiadaczy domów i rent, 324 fabrykantów i przemysłowców, 143 kupców, 188 pomocników przemysłowych, 63 pomocników handlowych, 309 sług, 410 najemników, 416 mężczyzn powyżej 14 roku życia, 3690 kobiet i dzieci⁸.

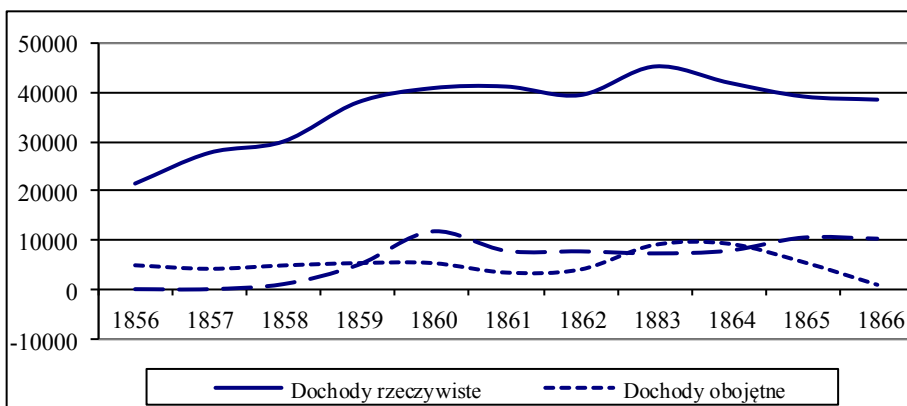
Wykres 1. Dochody i wydatki budżetowe Rzeszowa w latach 1856–1866 (w zlr.)

Źródło: APRz, AmRz., sygn. 297; obliczenia własne.

⁸ Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej: APRz), Akta miasta Rzeszowa (dalej: AmRz), sygn. 297, k. 133.

Budżet miasta składał się z dwóch zasadniczych elementów – dochodów i wydatków. Wydatki z reguły przewyższały uzyskiwane przez miasto dochody. Wysokość dochodów i wydatków miejskich Rzeszowa w latach 1856–1866 przedstawia wykres 1.

Prezentowane źródło dzieliło dochody miasta na trzy zasadnicze części: dochody rzeczywiste, obojętne i nadzwyczajne. Dochody rzeczywiste obejmowały wpływy z gruntów, cegielni, budynków miejskich, szlachtuza (rzeźni), z prawa propinacji wódczanej i piwnej oraz prawa propinacji miodowej, dochody z tzw. placowego i targowego, z miar i wag, czynszów emfiteutycznych, opłat sądowych, prowizji od zdeponowanych kapitałów, dodatków na dotacje szkolne oraz tzw. wpływów różnorodnych. Na dochody obojętne składały się kwoty uzyskane z operacji kredytowych i zwroty udzielonych zaliczek (pożyczek), zaś dochody nadzwyczajne uzyskiwano z wynagrodzeń za sprzedaż majątku nieruchomego i z kwaterunku w mieście jednostek wojskowych. Wysokość poszczególnych części dochodów miejskich Rzeszowa w latach 1856–1866 przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Grupy dochodów budżetowych Rzeszowa w latach 1856–1866 (w zlr.)

Źródło: APRz, AmRz., sygn. 297; obliczenia własne.

Dochody rzeczywiste stanowiły blisko $\frac{3}{4}$ dochodów Rzeszowa w latach 1856–1866. Wysokość pozostałych grup dochodu uzyskanego przez miasto była zbliżona – dochody nadzwyczajne przyniosły w tym czasie ponad 12,7% całości wpływów uzyskanych przez miasto, a dochody tzw. obojętne – prawie 10,4%. Dane w tabeli 1 wskazują także wielkość dodatku gminnego do podatku konsumpcyjnego pobranego na pokrycie niedoborów budżetowych – stanowiły one w omawianym okresie 2,55% dochodu miasta.

Dochody rzeczywiste stanowiły w latach 1856–1866 blisko $\frac{3}{4}$ dochodów gminy rzeszowskiej. Szczególnie ważną pozycję w tej grupie (ponad 57,5% całości dochodów) stanowiły wpływy z poszczególnych praw propinacyjnych – szczególnie z propinacji wódki i piwa, w mniejszym stopniu propinacji miodowej. W latach 1856–1866 przyniosły one 300 949 złr. łącznego dochodu. W latach 1861–1864 dzierżawa prawa propinacji wódki i piwa znajdowała się w rękach spółki z udziałem Marcusa Steinera, która prawo to wykupiła od miasta w przetargu za sumę ponad 31 131 złr. rocznie. W tym samym czasie propinację miodową dzierżawił za kwotę prawie 1252 złr. rocznie Andrzej Dzieślewski⁹. Mniejsze znaczenie w latach 1856–1866 miały inne wpływy – dochód z cegielni przyniósł jedynie 14 188 złr. (2,63%), co wskazuje na niewielki ruch budowlany w mieście i brak popytu na wyroby miejskiej cegielni. Niewielkie były w tym okresie wpływy z dzierżawy podatku placowego i targowego – 8137 złr. (1,51% dochodów), z dochodów z miejskiej rzeźni (szlachtuza, który w latach 1859–1862 dzierżawił Józef Fuchs za prawie 338 złr. rocznie) – 3440 złr. (0,64%), korzystania z miar i wag – 2031 złr. (zaledwie 0,38%).

Tabela 1. Grupy dochodów budżetowych Rzeszowa w latach 1856–1866 (w złr.)

GRUPA	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1883	1864	1865	1866	Razem
Dochody rzeczywiste	21486	27742	30055	38016	40894	41226	39491	45308	42005	39210	38564	400997
Dochody obojętne	4856	4140	4826	5301	5311	3372	3998	9006	9238	5517	889	56454
Dochody nadzwyczajne	0	0	1030	4904	11742	7798	7689	7275	7835	10492	10275	69040
Razem	26342	31882	35911	48221	57947	52396	51178	61589	59078	55219	49728	526491
Do tego pobrany na pokrycie niedoborów dodatek gminny do podatku konsumpcyjnego	1035	1196	1295	1502	0	1422	1621	1431	1439	1163	1736	13840
Ogół przychodu	27377	33078	37206	49723	57947	53818	52799	63020	60517	56382	51464	540331

Źródło: APRz, AmRz., sygn. 297, passim; obliczenia własne.

Brak miejskich gruntów i budynków na terenie miasta ograniczał możliwość uzyskiwania z nich dochodów. W latach 1856–1866 dochód z miejskich gruntów wyniósł tylko 2852 złr. (0,52%). Wpływy z tego tytułu były zatem niewielkie. Zachowany alegat do budżetu na 1863 r. wskazuje, że Wacław

⁹ APRz, AmRz, sygn. 297, k. 53 i n.

Sławik płacił w latach 1856–1862 za grunt „Wisłoczysko” jedynie 8,40 złr. rocznie, Towarzystwo Strzeleckie dzierżawiło w latach 1861–1873 ogród poroformacki za rocznym czynszem w wysokości 124 złr., Jan Pogonowski płacił miastu rocznie w latach 1861–1862 za trawę z „ogrodu plantacyjnego” 11 złr., zaś Franciszka Schulz miała płacić rocznie w latach 1858–1864 sumę 37,80 złr. za grunt określany jako „Cegielnisko i Kułaczka”.

Dochód uzyskiwany z posiadanych budynków był większy i w omawianym okresie przyniósł łącznie 7093 złr. dochodu. Składały się nań m.in. dochody z dzierżawy trzech pomieszczeń sklepowych mieszczących się w ratuszu miejskim. W latach 1860–1863 Ludwik Holzer, Moses Buch i Fischel Kranzler wpłacali rocznie do miejskiej kasy z tego tytułu 634 złr.

Pozostałe pozycje z grupy określanej jako „dochody rzeczywiste” to *provizje od kapitałów czynnych, dodatek na dotacje szkół i probostwa i wpływy różnorodne*, które dały w latach 1856–1866 łącznie 52 236 złr., co stanowiło 9,66% całości dochodów miasta w tym czasie.

Tabela 2. Wpływy z grup dochodów do budżetu Rzeszowa w latach 1856–1866 (w złr.)

Wyszczególnienie	Dochód	Odsetek
1	2	3
Dochody rzeczywiste		
Dochód z gruntów	2852	0,52
Dochód z cegielni	14188	2,63
Dochód z budynków	7093	1,31
Dochód z szlachtuza	3440	0,64
Dochód z prawa propinacyi wódzanej i piwnej	300949	55,70
Dochód z prawa propinacyi miodowej	9941	1,84
Dochód z placowego i targowego	8137	1,51
Dochód z miar i wag	2031	0,38
Czynsze emphiteutyczne	74	0,01
Taksy sądowe	56	0,01
Prowizje od kapitałów czynnych	9527	1,76
Dodatek na dotacje szkół i probostwa	25128	4,65
Wpływy różnorodne	17581	3,25
Razem dochody rzeczywiste	400997	74,21
Dochody obojętne		
Operacje kredytowe	12050	2,23
Zwroty zaliczek danych	44404	8,22
Razem dochody obojętne	56454	10,45
Dochody nadzwyczajne		
Wynagrodzenia za części majątku nieruchomego, pozbyte	1781	0,33
Dochód z kwaterunku c. k. wojska	67259	12,45
Razem dochody nadzwyczajne	69040	12,78

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Ogółem		
Dochody rzeczywiste	400997	74,21
Dochody obojętne	56454	10,45
Dochody nadzwyczajne	69040	12,78
Dodatek gminny do podatku konsumpcyjnego pobrany na pokrycie niedoborów	13840	2,56
Dochody razem	540331	100,00

Źródło: jak w tab. 1.

Na dochody obojętne uzyskiwane przez miasto składały się dwie pozycje: dochód z operacji kredytowych (prawdopodobnie w postaci procentów od lokat i pożyczek) oraz zwroty udzielonych pożyczek. Ogółem w latach 1856–1866 dochody miasta z tego tytułu wyniosły 56 454 złr., co stanowiło 10,45% całości dochodów miasta (por. tab. 2).

W latach 1856–1866 dochody nadzwyczajne stanowiły 12,78% dochodów miasta Rzeszowa. Składały się na nie: wynagrodzenia za sprzedaż części majątku nieruchomego oraz dochód uzyskany z kwaterunku wojska. W efekcie w okresie tym wpływy z tego tytułu wyniosły 69 040 złr., z czego zdecydowaną większość miasto uzyskiwało z zakwaterowania wojska.

Także wydatki miejskie podzielono na takie same trzy części: wydatki rzeczywiste, obojętne i nadzwyczajne. Wydatki rzeczywiste stanowiły blisko 2/3 wydatków miasta – w latach 1856–1866 na zawarte w nich cele przeznaczono 330 164 złr., co stanowiło 66,27% sumy wydatków miejskich. Na wydatki nadzwyczajne wyasygnowano w omawianym okresie blisko 1/4 sumy wydatków – tj. 117 067 złr., czyli 23,5%. Uzupełnieniem obu grup wydatków były wydatki obojętne, które objęły w latach 1856–1866 sumę 52 896 złr., czyli 10,64% ogółu wydatków miasta.

Tabela 3. Grupy wydatków budżetowych Rzeszowa w latach 1856–1866 (w złr.)

GRUPA	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1883	1864	1865	1866	Razem
Wydatki rzeczywiste	13225	21384	29746	31951	36046	28401	35043	35272	30931	33496	34669	330164
Wydatki obojętne	3856	4346	4644	5256	4707	2982	3998	7073	9718	5517	889	52986
Wydatki nadzwyczajne	220	0	0	13128	16366	14555	14124	11466	14955	18289	13964	117067
Razem	17301	25730	34390	50335	57119	45938	51165	53811	55604	57302	49522	500217

Źródło: jak w tab. 1.

Wydatki rzeczywiste obejmowały płace etatowe magistratu, wynagrodzenia i zapomogi, wydatki administracyjne, podatki, dodatek na opłacenie izby obrachunkowej, oświetlenie i czyszczenie miasta, utrzymanie dróg, mostów, kanałów, bruku (ulic) i studzien, policyjne, sanitarne i rekrutacyjne, wydatki na utrzymanie szkół normalnych, wydatki na kościół, szkoły i probostwo wynikające z prawa patronatu, wydatki na utrzymanie sierot i subwencję dla domu kalek, dodatek do wyposażenia probostwa i szkół, prowizje od kapitałów dłużnych oraz tzw. wydatki różnorodne.

W latach 1856–1866 największe strumienie wydatków pochłaniały dodatki do wyposażenia probostwa i szkół – 10% całości wydatków (49 894 złr.), uzupełnione wydatkami na kościół, szkoły i probostwo wynikającymi z prawa patronatu – 3% (15 101 złr.), płace pracowników miejskich – 9,37% wszystkich wydatków (46 703 złr.), płacone przez miasto opłaty i podatki – 6,68% wszystkich wydatków (33 261 złr.). Drugą, mniejszą kwotowo grupę wydatków stanowiły wydatki na policje miejskie – 5,67% wydatków (28 244 złr.), wydatki na utrzymanie dróg, mostów, kanałów, bruku i studzien – 6,15% wydatków (30 664 złr.) oraz wydatki administracyjne – 5,51% wydatków (8237 złr.). Szczegółowe wyliczenie wydatków rzeczywistych przedstawione zostało w tabeli 4.

Tabela 4. Wydatki w budżecie Rzeszowa w latach 1856–1866 (w złr.)

Wyszczególnienie	Dochód	Odsetek
1	2	3
Wydatki rzeczywiste		
Płace etatowe Magistratu	46703	9,34
Wynagrodzenia i zapomogi	8237	1,65
Wydatki administracyjne	27442	5,49
Podatki	33261	6,65
Dodatek na opłacenie c.k. Izby obrachunkowej	2374	0,47
Oświetlenie miasta	12759	2,55
Czyszczenie miasta	10492	2,10
Utrzymanie dróg, mostów, kanałów i bruku	25467	5,09
Utrzymanie studzien	5197	1,04
Wydatki policyjne	28244	5,65
Wydatki sanitarne	3067	0,61
Wydatki rekrutacyjne	91	0,02
Wydatki na utrzymanie szkół normalnych	13022	2,60
Wydatki na kościół, szkoły i probostwo z prawa patronatu	15101	3,02
Wydatki na utrzymanie sierót i subwencja dla domu kalek	2677	0,54
Dodatek do wyposażenia probostwa i szkół	49894	9,97
Prowizje od kapitałów dłużnych	14388	2,88

<i>I</i>	2	3
Wydatki różnorodne	31748	6,35
Razem wydatki rzeczywiste	330164	66,00
Wydatki obojętne		
Operacje kredytowe	9582	1,92
Zaliczki dane	43404	8,68
Razem wydatki obojętne	52986	10,60
Wydatki nadzwyczajne		
Budowy nowe i zakupno realności	1083	0,22
Wydatek na kwaterek c.k. wojska	115984	23,18
Razem wydatki nadzwyczajne	117067	23,40
Ogółem		
Wydatki rzeczywiste	330164	66,00
Wydatki obojętne	52986	10,60
Wydatki nadzwyczajne	117067	23,40
Wydatki razem	500217	100,00

Źródło: jak w tab. 1.

Na wydatki obojętne składały się koszty operacji kredytowych i koszty zaciągniętych zaliczek (pożyczek), zaś dochody nadzwyczajne obejmowały nowe budowy, zakup realności oraz wydatki związane z kwaterunkiem w mieście jednostek wojskowych.

W grupie wydatków „obojętnych” największą część stanowiła pozycja wskazująca na wysokość udzielonych pożyczek – stanowiły one prawie 82% tej grupy wydatków.

Tabela 5. Place pracowników rzeszowskiego magistratu w latach 1864–1865 (w zlr.)

Wyszczególnienie	Roczna płaca
Pensje urzędników magistratu	1797,50
Pensje urzędników kasowych	735,00
Pensje personelu sanitarnego	262,50
Zasługa służby miejskiej	241,50
Emerytury	866,25
Prowizje i dary z łaski	116,02
Utrzymanie policji miejskiej	1328,50
Płaca stróżów nocnych	340,20
Płaca oprawcy	42,00
Utrzymanie szkół	798,00
Ogółem	6527,47

Źródło: APRz, AmRz, sygn. 297, k. 129–130.

W zespole *Akta miasta Rzeszowa* zachowały się dodatkowe informacje o funkcjonowaniu gospodarki Rzeszowa w latach 1864–1865. *Alegat nr 5* do budżetu miasta z tego okresu przedstawia *Wykazy stanu personalnego oraz gaż, żołdów, płac, pensji i darów*¹⁰. Wysokość płac dla poszczególnych grup pracowników miejskich przedstawia tabela 5.

Ze wspomnianego *Wykazu...* wynika, że w tym czasie burmistrzem miasta – z roczną pensją w wysokości 800 złr. – był Feliks Holzer¹¹. Wysokość jego gaży ustaliło Namiestnictwo w dniu 3 maja 1862 r.¹² Sekretarzem miasta był Onufry Oraczewski z gażą 525 złr. rocznie ustaloną na podstawie rozporządzenia Rządu Krajowego z 23 listopada 1856 r. Funkcję I kancelisty pełnił Michał Krysakowski z pensją roczną 262,50 złr. ustaloną przez rzeszowski Urząd Obwodowy 3 lipca 1860 r., zaś na stanowisku II kancelisty pracował Teodor Malinkowski z rocznym uposażeniem w wysokości 210 złr. ustalonym także przez Urząd Obwodowy w dniu 16 stycznia 1861 r.

Kasjerem miejskim z pensją 420 złr. rocznie był Aleksander Dzeziński – płacę ustalił 23 kwietnia 1860 r. Rząd Krajowy. Skład urzędników „magistralnych” uzupełniał kontrolujący pisarz kasowy i asesor honorowy – Wojciech Nawrocki z gażą 315 złr. otrzymywaną na podstawie rozporządzenia Gubernium z 29 kwietnia 1851 r.

Personel sanitarny stanowili lekarz miejski dr Marceli Pedenkowski z gażą 157,50 złr. ustaloną przez Rząd Krajowy 18 stycznia 1857 r. oraz akuszerka Marianna Wrzos z roczną pensją 105 złr. od 10 lutego 1852 ustaloną na podstawie rozporządzenia Gubernium.

Zasługi służby miejskiej stanowiły uposażenia byłych pracowników miejskich – sługi kancelaryjnego Franciszka Seibela (157,50 złr. rocznie) na podstawie rozporządzenia magistratu z 4 maja 1861 r. oraz stróża kancelaryjnego – Wojciecha Kostaja (84 złr. rocznie) na podstawie rozporządzenia magistratu z 1 października 1850 r.

Emerytury miejskie otrzymywali w tym czasie: wdowa po burmistrzu Zofia Libel (Libl) (Hibl) – 280 złr. (od 14 stycznia 1836), wdowa po rewizorze policji Domicela Lubojemska (105 złr.) – od 15 kwietnia 1845 r., wdowa po kanceliście Tekla Utmann (105 złr.) – od 17 lutego 1847 r., wdowa po protokoliście Anna Szajnok (105 złr.) – od 17 grudnia 1849 r., kancelista Józef Adamowski 131,25 złr. – od 13 grudnia 1855 r. oraz wdowa po kasjerze miejskim Katarzyna Holzer (140 złr.) – od 26 sierpnia 1862 r.

¹⁰ APRz, AmRz, sygn. 297, k. 85–86 i 129–130.

¹¹ APRz, AmRz, sygn. 297, k. 129–130.

¹² APRz, AmRz, sygn. 297, k. 85.

Pozycję wydatków osobowych *Prowizje i dary z łaski* stanowiły pensje przyznane decyzjami Rządu Krajowego z 6 lipca 1858 r. dla Brygidy Barowicz – wdowy po policjancie (32,02 złr.) i Zofii Bender z 1 lutego 1859 r. – wdowy po chirurgu miejskim (84 złr.).

Utrzymanie policji miejskiej stanowiło ważną pozycję wydatków osobowych rzeszowskiego magistratu, których wysokość zatwierdzał Rząd Krajowy. Składały się na nią pensja rewizora policji Eduarda Koloszwary’ego (262,50 złr.) od 15 kwietnia 1857 r., kaprała policji Franciszka Skarbowskiego (126 złr.) – od 9 września 1856 r., podkaprała Ignacego Lisowskiego (100 złr.) – od 12 stycznia 1863 r. oraz płace 10 policjantów po 84 złr. Byli nimi: Paweł Chmura (od 20 czerwca 1857 r.), Jędrzej Chorzempa (od 3 maja 1852 r.), Wawrzyniec Oleś (od 10 kwietnia 1840 r.), Stanisław Baran (od 21 kwietnia 1860 r.), Franciszek Frodyma (od 21 maja 1850 r.), Piotr Wolanin (od 15 kwietnia 1861 r.), Walenty Balanda (od 10 maja 1862 r.), Jan Głowiak (od 10 marca 1863 r.), oraz Paweł Brągiel i Maciej Kawa (obaj od 15 marca 1864 r.). Uzupełnieniem wynagrodzenia było otrzymywane przez policjantów umundurowanie.

Ważną rolę w utrzymaniu bezpieczeństwa w mieście odgrywali nocni stróże, którzy oprócz rocznej pensji w wysokości 37,80 złr. otrzymywali 3,36 złr. na nowe obuwie. W latach 1864–1865 funkcję tę pełnili w Rzeszowie Maciej Kusiak (od 24 kwietnia 1854 r.), Jan Głowiak (od 17 maja 1862 r.), Jakub Ćwik (od 23 września 1858 r.), Wojciech Kostaj (od 13 grudnia 1849 r.), Antoni Bieniek (16 grudnia 1857 r.), Jan Ziobro (od 7 listopada 1856 r.), Józef Dubanek (od 3 stycznia 1861 r.), Walenty Kłęczek (od 10 sierpnia 1861 r.) i Jan Drożdż (od 25 października 1861 r.). Miejskim oprawcą zwierząt („hyclem”) był Tomasz Kuźniarowski z pensją roczną 42 złr. (od 29 października 1859 r.).

Utrzymanie szkół w mieście kosztowało 798 złr. Na sumę tę składały się pensje nauczycielek szkoły „panieńskiej” – Salomei Maliszewskiej (od 27 grudnia 1829 r.) i Lubiny Dobrzańskiej (od 31 maja 1858 r.) w wysokości po 210 złr., ustalone rozporządzeniami Gubernium i Rządu Krajowego. Obie otrzymywały ponadto opłatę za użytkowanie kwater – w wysokości 63 złr. i 52,50 złr. rocznie. Płace personelu uzupełniały pensje nauczyciela śpiewu Ignacego Krzezińskiego (63 złr. – od 12 stycznia 1861 r.) oraz pomocnicy Antoniny Maliszewskiej (57,50 złr. – od 27 kwietnia 1861 r.). Szkoła panieńska otrzymywała ponadto 63 złr. na „potrzeby szkolne”.

W ramach wydatków miasto Rzeszów dopłacało do utrzymania męskiej szkoły cyrkularnej 31,50 złr. oraz pokrywało płacę stróża szkolnego w wysokości 63 złr.

Prezentowane źródło – *Pogląd na przeszły i obecny stan funduszków gminy królewskiego obwodowego Miasta Rzeszowa skreślony dla nowej rady miejskiej w lutym 1867 roku* ukazało się w 1867 roku w Rzeszowie w drukarni J. A. Pelara¹³. Znajduje się ono w rzeszowskim Archiwum w zespole *Akta miasta Rzeszowa* pod sygn. 297, stanowiąc część jednostki zawierającej dokumenty budżetowe miasta z lat 1858–1892¹⁴. W zamyśle autorów miało pomóc nowo wybranej radzie miasta stwierdzić stan budżetu miasta i tym samym ułatwić pracę rzeszowskiemu samorządowi w związku z pierwszymi wyborami samorządowy rozpoczynającej się epoki autonomicznej¹⁵.

Autorami *Poglądu...* było dwóch urzędników rzeszowskiego magistratu – kasjer miejski Aleksander Dreziński i sekretarz miasta Onufry Oraczewski. Obaj mocno zaangażowani w funkcjonowanie administracji miasta, są dobrym przykładem nietuzinkowych urzędników pracujących w rzeszowskim magistracie. Obaj oprócz etatu w magistracie pracowali także w instytucjach działających pod kontrolą miasta – Kasie Oszczędności miasta Rzeszowa i Radzie przy Szpitalu Powszechnym¹⁶.

Z pewnością *Pogląd na przeszły i obecny stan funduszków gminy królewskiego obwodowego Miasta Rzeszowa...* jest bardzo ciekawym źródłem do dziejów Rzeszowa w okresie przedautonomicznym.

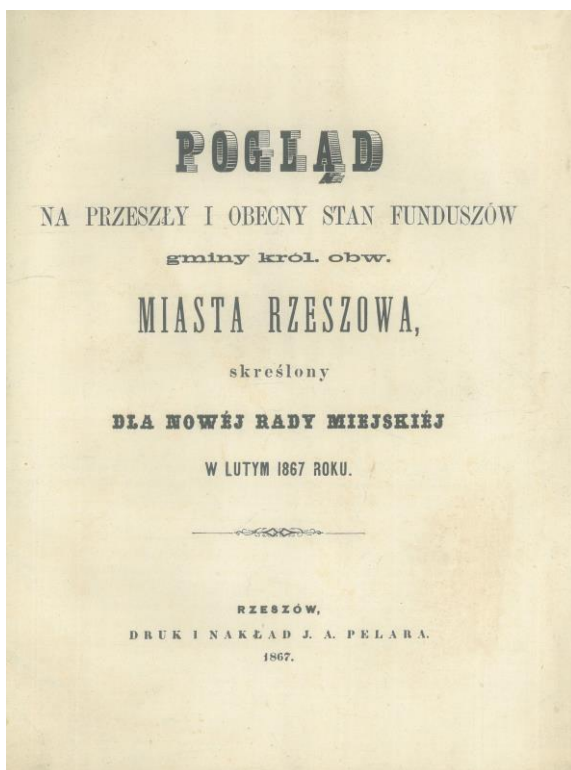
¹³ A. Jagusztyn, *Pelara Jan Andrzej (1822–1894)* [w:] *Encyklopedia Rzeszowa*, red. J. Draus, G. Zamoyski, Rzeszów 2011, s. 531.

¹⁴ APRz, AmRz, sygn. 297, k. 173–176.

¹⁵ Szerzej o tych wyborach zob. np. K. Szela, *Wybory samorządowe w Rzeszowie w latach 1867–1918* [w:] *140 lat samorządu miasta Rzeszowa*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 2007, s. 39–51.

¹⁶ Zob. G. Zamoyski, *Komunalna Kasa Oszczędności w Rzeszowie 1862–1950* [w:] *Rzeszów dawny i współczesny. Gospodarka*, red. K. Kaszuba, A. Szromnik, Rzeszów 2004, s. 79; J. Basta, *Ochrona zdrowia w Rzeszowie w okresie rozbiorów (1772–1918). Powstanie i działalność Szpitala Powszechnego w Rzeszowie w latach 1832–1918* [w:] J. Basta, Z. Budzyński, G. Zamoyski, *Szpitalnictwo rzeszowskie. Z dziejów Wojewódzkiego Szpitala Zespołowego w Rzeszowie do 1990 r.*, Rzeszów 1997, s. 104.

Aleksander Dreziński był w latach późniejszych jednym z najbardziej zasłużonych na terenie Galicji popularyzatorów idei oszczędności i autorem wydanych w Rzeszowie publikacji, m.in. *Kasa Oszczędności w Rzeszowie* (1880), *Kilka słów o kasach oszczędności* (1880) i *Pogląd na działalność rzeszowskiej Kasy Oszczędności w czasie 25-letniego jej istnienia* (1887).

Pogląd na przeszły i obecny stan funduszów gminy król. obw. Miasta Rzeszowa skreślony dla nowój rady miejskiej w lutym 1867 roku., Rzeszów, Druk i nakład J. A. Pelara 1867.

[s. 3] *Szanowna Rado miejska!*

Podpisani urzędnicy miejscy, ośmielają się nowo zebranej Szanownej Radzie przedłożyć sporządzony przez nich Pogląd na przeszły i obecny stan funduszów gminy miasta Rzeszowa, poprzedziwszy poniż umieszczone cyfry następnem wyjaśnieniem. – Wiadomo członkom Szanownej Rady, że po rok 1855 wpływ miasta przez wybrany wydział z pośród samych mieszczan był na administracją majątku miejskiego zbyt ograniczony, nierównie jeszcze większe ograniczenie zaprowadził przepis Ministerium Spraw wewnętrznych z dnia 5. Lipca 1855, gdyż tylko kasy miejskie w swym składzie pozostawił, a kierunek miastem i tą kasą z dodaniem wydziału miejskiego zupełnie c. k. urzędowi powiatowemu oddał. – Stan ten po przekonaniu się jego niestosowności nie potrwał długo, bo już w r. 1856. zapadł reskrypt ministerialny, ażeby na powrót zaprowadzone były urzędy gminne, z pozostawieniem wydziałów miejskich, z których grona przełożony urzędu wybrany został, rozszerzając zakres działania dla gmin co do

administracji ich majątkiem dopiero reskrytem Ministerialnym z dnia 5. Maja 1860, L. 1300. – Opierając się więc na latach, w których samorząd gminom choć częściowo udzielony, i odkąd przełożony gminy z pośród wydziału miejskiego wybrany został, a to od r. 1856. aż po koniec grudnia 1866, postanowili podpisani urzędnicy zaznaczyć Szanowną Radę z majątkiem i funduszami miasta biorąc 11letni okres za podstawę, skreślając z ksiąg kasowych następuny:

[s. 4] *Obraz stanu dochodów i wydatków funduszu gminy miasta Rzeszowa od 1 Listopada 1855., po koniec Grudnia 1866.*

Przychody Rzeczywiste	W roku										
	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dochód z gruntów	389	414	422	284	169	120	187	180	190	253	244
Dochód z cegielni	636	564	564	436	436	436	2428	1793	4695	1324	876
Dochód z budynków	–	800	400	420	420	2523	633	443	443	443	568
Dochód z szlachtuza	187	271	271	285	337	337	337	339	339	283	454
Dochód z prawa propinacyi wódczanej i piwnej	17750	17750	17750	30678	30678	30678	31131	31131	31131	31136	31136
Dochód z prawa propinacyi miodowej	538	538	538	1070	1070	1070	1251	1251	1251	682	682
Dochód z placowego i targowego	515	515	515	893	893	893	905	700	700	804	804
Dochód z miar i wag	152	152	152	317	317	317	208	208	208	–	–
Czynsze emphiteutyczne	36	36	–	2	–	–	–	–	–	–	–
Taksy sądowe	–	1	10	40	5	–	–	–	–	–	–
Prowizye od kapitałów czynnych	811	944	689	779	838	874	799	778	1136	856	1023
Dodatek na dotacje szkół i probostwa	23	1769	5553	615	1843	1878	1253	8265	1146	1288	1495
Wpływy różnorodne	449	3988	3191	2197	888	2100	359	220	766	2141	1282
Razem	21486	27742	30055	38016	40894	41226	39491	45308	42005	39210	38564

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Obojętne											
Operacje kredytowe	1225	975	907	517	604	390	1092	2728	3612	–	–
Zwroty zaliczek danych	3631	3165	3919	4784	4707	2982	2906	6278	5626	5517	889
Razem	4856	4140	4826	5301	5311	3372	3998	9006	9238	5517	889
Nadzwyczajne											
Wynagrodzenia za części majątku nieruchomości, pochomego, pozbyte	–	–	1030	–	716	–	–	–	–	–	35
Dochód z kwaterunku c. k. wojska	–	–	–	4904	11026	7798	7689	7275	7835	10492	10240
Razem	–	–	1030	4904	11742	7798	7689	7275	7835	10492	10275
Zestawienie											
Dochody rzeczywiste	21486	27742	30055	38016	40894	41226	39491	45308	42005	39210	38564
Dochody obojętne	4856	4140	4826	5301	5311	3372	3998	9006	9238	5517	889
Dochody nadzwyczajne	–	–	1030	4904	11742	7798	7689	7275	7835	10492	10275
Razem	26342	31882	35911	48221	57947	52396	51178	61589	59078	55219	49728
Do tego pobrany na pokrycie niedoborów dodatek gminny do podatku konsumpcyjnego	1035	1196	1295	1502	–	1422	1621	1431	1439	1163	1736
Ogół przychodu	27377	33078	37206	49723	57947	53818	52799	63020	60517	56382	51464
Z porównania przychodów z wydatkami na następnej stronie wykazanymi, okazuje się	17301	25730	34390	50335	57119	45938	51165	53811	55604	57302	49522
Przewyżka	10076	7348	2816	–	828	7880	1634	9209	4913	–	1942
Niedobór	–	–	–	612	–	–	–	–	–	920	–
<i>Po strąceniu Niedoboru ogół Przewyżki</i>											

WYDATKI <i>Rzeczywiste</i>	W roku										
	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
<i>Place etatowe Magistratu</i>	3006	3441	4027	4050	4333	4941	4586	4582	4595	4501	4641
<i>Wynagrodzenia i zapomogi</i>	130	93	54	196	1085	633	981	1039	1226	1561	1239
<i>Wydatki administracyjne</i>	1206	1794	4150	5182	3154	3409	2926	990	1427	1323	1881
<i>Podatki</i>	1597	2357	1933	2253	1952	2537	3976	3958	3970	4405	4323
<i>Dodatek na opłacenie c. k. Izby obrachunkowej</i>	187	187	187	196	196	196	196	196	90	–	743
<i>Oświetlenie miasta</i>	944	1121	992	1520	1354	979	1332	1319	992	1140	1066
<i>Czyszczenie miasta</i>	282	590	553	1586	1606	1200	626	683	1174	1067	1125
<i>Utrzymanie dróg, mostów, kanałów i bruku</i>	374	891	1428	2829	3023	1788	5894	1782	3685	2456	1317
<i>Utrzymanie studzien</i>	92	328	472	935	1609	267	441	368	480	66	139
<i>Wydatki policyjne</i>	1388	2521	2506	2123	3310	2307	2408	2824	2693	2880	3284
<i>Wydatki sanitarne</i>	106	538	1611	48	117	15	242	12	164	75	139
<i>Wydatki rekrutacyjne</i>	41	–	14	36	–	–	–	–	–	–	–
<i>Wydatki na utrzymanie szkół normalnych</i>	986	1006	1066	1183	1219	1254	1204	1220	1014	1164	1706
<i>Wydatki na kościół, szkoły i probostwo z prawa patronatu</i>	58	1365	888	2263	2063	1017	808	923	594	4256	866
<i>Wydatki na utrzymanie sierót i subwencja dla domu kalek</i>	353	299	290	214	242	100	84	55	28	15	997
<i>Dodatek do wyposażenia probostwa i szkół</i>	–	1746	4947	1575	7818	4690	4228	10613	4476	5156	4645

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
<i>Prowizye od kapitalów dłużnych</i>	2172	1746	1595	1489	1429	1329	1105	1055	856	806	806
<i>Wydatki różnorodne</i>	303	1361	3033	4273	1536	1739	4006	3653	3467	2625	5752
<i>Razem</i>	13225	21384	29746	31951	36046	28401	35043	35272	30931	33496	34669
<i>Obojętne</i>											
<i>Operacje kredytowe</i>	1225	1181	725	472	–	–	1092	795	4092	–	–
<i>Zaliczki dane</i>	2631	3165	3919	4784	4707	2982	2906	6278	5626	5517	889
<i>Razem</i>	3856	4346	4644	5256	4707	2982	3998	7073	9718	5517	889
<i>Nadzwyczajne</i>											
<i>Budowy nowe i zakupno realności</i>	220	–	–	–	–	–	–	–	863	–	–
<i>Wydatek na kwaterunek c. k. wojska</i>	–	–	–	13128	16366	14555	14124	11466	14092	18289	13964
<i>Razem</i>	220	–	–	13128	16366	14555	14124	11466	14955	18289	13964
<i>Zestawienie</i>											
<i>Rzeczywiste</i>	13225	21384	29746	31951	36046	28401	35043	35272	30931	33496	34669
<i>Obojętne</i>	3856	4346	4644	5256	4707	2982	3998	7073	9718	5517	889
<i>Nadzwyczajne</i>	220	–	–	13128	16366	14555	14124	11466	14955	18289	13964
<i>Ogół wydatków</i>	17301	25730	34390	50335	57119	45938	51165	53811	55604	57302	49522

[s. 6] *Bilans majątku ruchomego funduszu gminy miasta Rzeszowa, z początkiem roku 1856 i z upływem roku 1866.*

	<i>Stan majątku</i>			
	<i>1. Listop. 1855</i>		<i>31. Grud. 1866</i>	
	<i>Poszczególne</i>	<i>Razem</i>	<i>Poszczególne</i>	<i>Razem</i>
<i>STAN CZYNNY</i>				
<i>Gotówka</i>	2728		2078	
<i>Papiery procentowe</i>	21561		20223	
<i>Należitości czynne</i>	11186	35476	28937	51238
<i>STAN DŁUŻNY</i>				
<i>Kapitały dłużne</i>	43621		16120	
<i>Należitości dłużne</i>	13922	57543	12072	28192
<i>Z porównania stanu czynnego z dłużnym okazuje się ubytek majątku</i>		22068		
<i>Czysty majątek czynny</i>				23046

Papiery procentowe wykazane na stan z końcem Grudnia 1866 są następujące:

W obligacjach pożyczki Państwa 5000 złr.

W obligacjach długu Państwa 2520 złr.

W obligacjach indemnizacyjnych 390 złr.

W obligacjach kamery nadwornej 250 złr.

W obligacjach na pożyczkę wojenną 546 złr. 62½ ct.¹⁷

W obligacjach liwerunku 70 złr. 56½ ct.

W kapitałach hipotecznych 11445 złr. 98½ ct.

Należytości czynne pozostałe z d. 31. Grudnia 1866, obejmują: Zaliczenia zwrotne nieodebrane w ostatnich dniach Grudnia 1866, przypadłe dochody z gruntów, cegielni, propinacyi i targowego, nareszcie pomniejsze zaległości czynne złożone z drobnych pozycyi innych rubryk majątku.

Stan dłużny majątku komunalnego z końcem roku 1866 obejmuje:

Kapitał dłużny miasta jaworów 16120 złr. 48 ct. i pomniejsze niespłacone należytości innych działów zarządu.

W czasie więc 11letniego zarządu Majątek gminy miasta Rzeszowa wzrósł jak wykazano o 45114 złr.

W skład majątku komunalnego miasta Rzeszowa należą oprócz funduszków obok wyszczególnionych. Przywileje a mianowicie: Prawo propinacyi wódczanej, piwnej i miodowej, Prawo pobierania targowego i placowego, nareszcie Realności:

1. Ratusz pod N. k. 396 [Rynek 1]¹⁸

2. Browar piwny pod N. k. 380. [ul. Browarna 2]¹⁹

3. Dom kalek pod N. k. 174. [ul. Mickiewicza 10]

4. Dom chorych pod N. k. 163. [ul. Kreczmera 10]

5. Szlachtuż pod N. k. 398. [ul. Rejtana 4]

6. Dwie cegielnie

7. Dom strycharza [wyrabiającego cegłę – GZ] pod N. k. 213. [ul. Rejtana 6]

8. Dom pastucha pod N. k. 437. [ul. Baldachówka 12]

9. Dom oprawcy pod N. k. 173. [Spytka Ligęzy 26]

10. Szopa na rekwizyta ogniowe.

11. Ogród poreformacki w objętości płaszczyzny 5 morgów 980 sążni²⁰.

12. Planty „Aichmilerówka” zwane.

13. Błonie czyli paswisko w objętości 64 morgów 577 sążni.

¹⁷ Ct – krajcary – popularnie zwane w Galicji centami.

¹⁸ W nawiasach adresy według: *Wykaz domów w mieście Rzeszowie z nowemi nazwami ulic i placów, oraz z liczbami orientacyjnymi, liczbami spisowemi i liczbami wykazów hipotecznych*, Rzeszów 1899.

¹⁹ Decyzję o zmianie nazwy ulicy Browarnej na ulicę 17 Pułku Piechoty podjętą przez rzeszowską Radę Miasta w roku 1996 autor traktuje jako co najmniej niezrozumiałą; zob. A. Myszka, P. Wisz, *Nazwy ulic Rzeszowa. Historia i współczesność*, Rzeszów 2012, s. 132.

²⁰ 1 morga dolnoaustriacka (1 Joch) – miara powierzchni = ok. 0,5755 ha = 1600 sążni²; 1 sążeń² = ok. 3,5969 m².

14. Grunt „Kulaczka et cegielnisko” w objętości 7 morgów 924 sążni.
15. Grunt na paswisku koło ujeżdżalni w objętości 1 morga i 660 sążni.
16. Grunt „Stare wisłoczysko” w objętości 783 sążni.
17. Grunt koło cegielni w objętości 1040 sążni.

Wartość liczebna tych nieruchomości wynosi 568,382 złr. w.a.

[s. 7] Zakłady dobroczynności pod zarządem gminy zostające:

1. **Zakład chorych** który z końcem roku 1855 w przecięciu ledwie 20 chorych jedynie za pomocą zasiłków z funduszu gminy zaliczonych utrzymywać mógł, po podniesieniu go do rzędu szpitali powszechnych w powszechnych. 1859. obecnie własnymi siłami 100 łóżek utrzymuje. Majątek ruchomy tego Zakładu wynoszący w r. 1856 – 2561 złr. podniósł się obecnie na – 7008 złr., do czego przeważnie przyczyniły się wpływy z funduszu krajowego za leczenie ubogich chorych.
2. **Fundusz pożyczkowy dla rzemieślników**, mieszczan Rzeszowskich na podstawie Uchwały Wydziału miejskiego w r. 1861 kapitałem 717 złr. 91 ct. utworzony, obecnie liczy 1962 złr. 3½ ct. majątku, który ciągle na pożyczkach obecnie w rękę 41 rzemieślników zostaje. Zawiaduje tym funduszem stósownie do statutów komitet ad hoc wybrany.
3. **Fundusz inwalidów „Abrahamsberga”** powstały w 1862, chorych z inicjatywy Wydziału miejskiego ze składek dobrowolnych, do których się gmina datkiem 235 złr. 57 ct. przyczyniła, posiada obecnie majątku 433 złr. 24½ ct. Z dochodu tego funduszu obdziela się datkiem rocznym w kwocie 18 złr. 25 ct. jednego inwalida wojskowego.
4. **Zakład kasy oszczędności** założony za Uchwałą Wydziału miejskiego w r. 1862. Z wkładek bezprocentowych przez Subskrybentów złożonych, do czego przeważnie gmina kwotą 2000 złr. się przyczyniła, jest osobno przez Dyrekcyą i podpisanych urzędników prowadzony i zamknięcia rachunkowe z obrotu tego pod koniec r. 1866. – niebawem drukiem ogłoszone zostaną.
5. **Fundusz ubogich miejscowych** posiada obecnie majątku w obligacjach 2870 złr. w gotówce 71 złr. 18 ct.
6. **Fundusz Ochronki** posiada majątek w obligacjach 2220 złr. w gotówce 111 złr. 27½ ct.
7. **Fundusz sierót** posiada majątku w gotówce 95 złr. 41 ct.
8. **Fundusz wsparcia podupadłych mieszczan Rzeszowskich** przez ś. P. Jacentego Gałęzowskiego w kapitale 2926 złr. 65 ct. legowany, zostaje obecnie w tutejszej kasie oszczędności lokowany.

Fundusze pod poz.: 5. 6. 7. 8. wyszczególnione, nie zostały jeszcze dotąd w życie wprowadzone i właśnie oczekują decyzji nowo wybranej Rady miejskiej. Przyrastanie zaś kapitałów żelaznych wyż wymienionych funduszy, zawdzięcza się otrzymywanym darom, i nieustannemu lokowaniu wszelkich wpływów, bądź w kasie oszczędności bądź przez zakupno obligacyi procentowych.

Przedkładając zatem Szanownej Radzie – na pierwszym wstępie w nowo zaprowadzonym składzie samorządu gminnego niniejszy streszczony pogląd na główne wypadki i wynikiłości przeszło 11 lat mają honor podpisani oświadczyć, iż wszelkie bliższe daty co do pojedynczych rubryk majątku na każde żądanie wyjaśnić nie omieszkają.

*Z uszanowaniem
Aleksander Dreziński Onufry Oraczewski
kasyersekre tarz.*

Rzeszow city budget in years 1853–1866

Summary

Archive materials concerning annual budgets of the gimna of the Rzeszow city were preserved in the set *Rzeszow city acts*. On their basis one may investigate the functioning of the financial activity of its city authorities at the end of the pre-autonomic epoch. The conditions of their functioning within the scope of financial economy were limited by frequently changing regulations and supervising this sphere of the city authorities' activity was done by state offices – districts (called cyrkul) and in the later periods (1855–1856) temporarily by the powiat offices.

The source presented here – *Pogląd na przeszły i obecny stan funduszów gminy królewskiego obwodowego Miasta Rzeszowa skreślony dla nowej rady miejskiej w lutym 1867 roku* (*View on the past and present state of funds of the gmina of the royal district city of Rzeszow written for the new city council in February 1867*) was published in 1867 in Rzeszow in the J.A.Pelar's printing shop and its authors were two clerks of the Rzeszow municipal office, namely city cashier Aleksander Dreziński and city secretary Onufry Oraczewski. It is stored in the Rzeszow State Archived in the set *Rzeszow city acts* sygn. 297. The authors intended it to help the newly elected city council to establish the state of the city budget and at the same time to facilitate the work of Rzeszow local government in connection with the first local government elections in the initiating autonomic epoch.

Certainly it is a very interesting source for the history of Rzeszow in the pre-autonomic period.

Key words: Rzeszow, city government, economy, Galicia